

De politiske partier og det lokale demokrati

Påstanden om de politiske partiers krise skyldes blandt andet, at man sammenligner partiernes situation med et idealbillede, som afspejler andre samfundsmæssige og politiske muligheder end dem, der karakteriserer dagens Danmark. Artiklen præsenterer en ny partimodel - Katz' og Mairs *kartel-parti* - der prøver at fange centrale træk i partiorganisationernes aktuelle udvikling og samspil, og som herudfra mener at kunne identificere en ny partimodel. Her diskuteres modellen blandt andet gennem inddragelse af opstillingsmønstre og valgkampmetoder ved kommunalvalget i november 1993. En af artiklens konklusioner er, at man ikke kan forstå politiske partiers situation uden at inddrage både det nationale og det lokale niveau, en anden, at Katz' og Mairs kartelpartimodel ikke umiddelbart er anvendelig på danske partier, selv om selve kartelbegrebet utvivlsomt kan bruges til at sætte fokus på partiernes indbyrdes forhold, både på nationalt og lokalt plan.

„De politiske partier er i krise“ har været overskriften over store dele af de senere års offentlige diskussion om de politiske partiers situation. Udgangspunktet for denne diskussion har først og fremmest været det markante fald i medlemstal, som danske partier har oplevet siden 1960'erne, og som man også ser i andre lande.

Hensigten med denne artikel er imidlertid ikke at fokuseres på denne *decline of parties*-diskussion.¹ I stedet vil vi præsentere - og også diskutere kritisk - den senest formulerede generelle partiteori, nemlig teorien om kartelpartiet, således som den er formuleret af Richard S. Katz og Peter Mair (1995). Det gør vi ved at tage tre overordnede spørgsmål op, nemlig (1) Hvad er indholdet i teorien om kartelpartiet? (2) Hvilke problemer er der med teorien? Og (3) Hvorledes giver teorien om kartelpartiet mening i forhold til dansk politik og danske partier?

Katz og Mair, som i nogle år har ledet et stort komparativt forskningsprojekt om partiorganisationer i vestlige demokratier, har i åbningsartiklen i den internationale partiforsknings nye tidsskrift, *Party Politics*, forsøgt at identificere de grundlæggende træk i den udviklingsproces, som mange vestlige politiske partier tilsyneladende gennemløber i disse år (Katz og Mair, 1995). Artiklen er blandt andet spændende, fordi den meget bevidst forsøger at etablere en forståelse, hvor de politiske partiers aktuelle udvikling ses i naturlig forlængelse af deres tidligere udvikling.

De fire partityper

Katz og Mair tager udgangspunkt i partiteoriens klassikere - især Duverger og Kirchheimer - for at diskutere, hvorledes de tre partimodeller, man som regel sondrer imellem - elitepartiet, massepartiet og *catch all*-partiet - har udviklet sig. *Elitepartiet* (eller rammepartiet) var de mere eller mindre uformelle netværk af politikere og lokale notabiliteter, som senere blev formaliserede som organisationer for politikere og måske en lille kreds af notabiliteter, men ikke for de almindelige vælgere, som jo også kun udgjorde en lille del af befolkning-

gen. Disse lukkede netværk og organisationer opstod inden de åbne partioorganisationer, som vi kender i dag, udviklede sig, i Danmark i 1870'erne og 1880'erne.

Katz og Mair er dog især optaget af den anden generation af partier, de såkaldte massepartier (eller klassepartier, som der reelt var tale om). Hvor elitepartiet - i hvert fald i sin egen selvforståelse - havde taget udgangspunkt i de mest magtfulde i samfundet, i kvaliteten af partimedlemmerne, tog massepartiet udgangspunkt i medlemmernes kvantitet. Mere eller mindre i takt med udvidelsen af valgetten opbyggedes uden for parlamenterne store organisationer, med tusindvis af medlemmer, og med repræsentation i de folkevalgte organer som det første og det vigtigste mål. Denne organisationsform, som først blev anvendt af socialistiske og socialdemokratiske partier, viste sig hurtigt at være ganske slagkraftig.

Truslen fra massepartierne førte til en reaktion fra de gamle elitepartier, som også oprettede medlemsorganisationer for almindelige vælgere, ofte dog uden at give dem den indflydelse, som var karakteristisk for de socialistiske og socialdemokratiske partioorganisationer. Med disse „forklædte“ elitepartier var de første skridt mod den tredje partitype taget.

Efter 2. Verdenskrig - især i løbet af de seneste 25-30 år - medførte den politiske, sociale og økonomiske udvikling en nedbrydning af klassesamfundets skarpe skel, som havde været karakteristisk for den periode, hvor massepartierne opstod. Samtidig betød udviklingen af nye kommunikationsmidler - først og fremmest TV - at nye veje for politisk kommunikation var til rådighed. Ikke mindst disse to samtidige udviklingsforløb førte til udviklingen af den tredje generation af partier, *catch all*-partier, eller folkepartier, som de somme tider kaldes på dansk (Kirchheimer, 1966). Denne partitype er karakteriseret ved, at partierne henvender sig til alle vælgere under ét - og netop derfor med samme type de-ideologiserede, resultatorienterede og tekniske argumenter. Som en naturlig konsekvens heraf blev både ideologierne og klassepræget mindre udtalt.

Det har altså sammenbidraget til det, der af nogle er blevet kaldt „amerikanisering“ af valgkampene, med fokusering på enkeltpersoner, *gimmicks* og hovedvægt på fjernsynskommunikation, medens andre har talt om udvikling af mediepartier (Pedersen, 1989) eller elektoral-professionelle partier (Pancbianco, 1988). Det afgørende er imidlertid ikke betegnelsen, men enigheden i beskrivelsen af afhængigheden og udnyttelsen af mediesituationen, professionaliseringen af partiernes bureaukrater (Buksti, 1989) og det forhold, at man gradvist kommer til at lægge vægt på andre elementer end idéudvikling, medlemspleje og interne partioorganisatoriske forhold.

Efter Katz' og Mairs opfattelse spiller partiernes ændrede placering i relationen mellem civilsamfundet og staten imidlertid en nok så væsentlig rolle, hvis man vil forstå udvikling frem mod den nye partimodel (1995: 8ff). De gamle elitepartier var placeret i det felt, hvor staten og civilsamfundet - i den periode, hvor elitepartiet var den dominerende partitype - lappede over hinanden, og massepartiet var placeret som et sammenbindende element mellem

staten og civilsamfundet i en form for brobygger-funktion. Såvel elitepartiet som massepartiet var altså forankret både i civilsamfundet og staten.

Catch all-partiet er imidlertid i en fundamentalt anden position, i en form for mæglerrolle mellem staten og civilsamfundet.² Den afgørende forskel i forhold til tidligere er imidlertid ikke den dobbeltrolle, som Katz og Mair kalder en Janus-situation, hvor partierne på samme tid på den ene side handler på vegne af civilsamfundet (for eksempel aggregerer og formulerer krav på vegne af den klasse, de repræsenterer), og på den anden side handler på statens og bureaukratiets vegne, når de forklarer og forsvaret konkrete politikforslag over for offentligheden - naturligvis ikke mindst, når et parti er i regering. Denne dobbeltrolle er fælles for alle partityper. Det afgørende er derimod, at skiftet fra masseparti til *catch all*-parti betød, at partiet ikke på samme måde som tidligere arbejdede for „sin“ klasses interesser. Forankringen i et bestemt segment af civilsamfundet blev med andre ord brudt, medens det stadig var en vis forankring i staten. Det er i afkoblingen fra civilsamfundet, at Katz og Mair ser den fundamentale forskel mellem *catch all*-partiet og de ældre partityper.

Catch all-partiet er blevet optattet som udviklingens foreløbige slutpunkt. Det centrale budskab hos Katz og Mair er, at udviklingen er fortsat, og at en ny partitype er opstået - eller i hvert fald er på vej til at opstå. Den ny partitype er *kartelpartiet*. Baggrunden for kartelpartiet er ikke mindst den udvikling, som begynder under *catch all*-partierne, i retning af vælgerorientering frem for medlemsorientering og i retning af mere kapitalintensive valgkampagner.

Hertil kommer ændringerne i partimedlemskabets „politiske økonomi“ (Elklit, 1991) og konsekvenserne heraf i form af faldende medlemstal og engagement. Disse udviklingstræk har fået partierne til - med Katz' og Mairs ord - at „invadere“ staten, hente deres indtægter derfra, bruge staten til at sætte regler for, hvorledes adgangsvejene skal være³ og - måske allervigtigst - udvikle andre typer af samarbejdsrelationer end tidligere (Katz og Mair, 1995: 15-16; se også Pedersen og Bille, 1991; Ware, 1987). De politiske partier bliver herved en integreret del af staten.

I betydeligt omfang er partierne fælles om disse vilkår, ligesom deres repræsentanter deler arbejdsvilkår, jobusikkerhed og meget andet. Derfor er det ikke mærkeligt, at de etablerede partier mere end tidligere begynder at hæfte sig mere ved deres *fælles* organisatoriske interesser, i forhold til staten, vælgere osv., og at de på dette grundlag i nogle situationer lægger vægt på - og forsvaret - dette interessefællesskab: De udvikler sig - med Katz' og Mairs nye begreb - til et kartel. Denne tendens forstærkes af, at flere partier end tidligere ses som mulige regeringspartnere, og at også andre end de tilvante regeringskonstellationer opleves som mulige (Katz og Mair, 1995: 16).

Karakteristisk for kartelpartiet er altså, at partierne optages i staten, og at de sikrer deres overlevelse gennem staten, især i form af offentlig finansiering. Partierne og politikerne minimerer yderligere usikkerheden ved en form for magtdeling, hvor regeringsmagt og andre magtpositioner deles og går på skift. Et kartel af erhvervsvirksomheder mindsker konkurrencen til alle deltagernes

fordel. Tilsvarende mindsker det politiske kartel konkurrencen mellem partierne til det nødvendige minimum ved, at næsten alle partier og politikere sikres overlevelse og gives adgang til karriere i form af ministerposter mm. Den enkelte politiker er ikke længere repræsentant for „sin“ klasse - der er ikke tale om et politisk kald, men om politik som profession og karriere. Enigheden er stor - ikke mindst om de væsentligste af de politiske mål - medens konkurrencen går på midlerne, på at præsentere det mest effektive *management* af den politiske kurs, man grundlæggende er enige om. Partierorganisationerne er ikke længere bygget på medlemmernes engagement, men på ansat og professionelt personale. Og partierne begynder at åbne sig, også for ikke-medlemmer.

Katz og Mair opstiller på denne baggrund en oversigt over de afgørende karakteristika ved de fire grundlæggende partimodeller, hvor den overordnede forandring sker med hensyn til partiernes forankring i civilsamfundet, og hvor udviklingen under de seneste to partityper er gået i retning af en afkobling fra civilsamfundet og - først - en delvis forankring i staten og - senere - en fuldstændig optagelse i staten (1995: 18). Det er vigtigt at huske Katz' og Mairs understregning af, at de fire teoretiske partimodeller ikke kan findes i ren form - og at de ofte findes i blandingsformer, fordi der har været tale om en løbende udvikling og tilpasning til ændrede samfundsmæssige forhold. Derfor er det vel også mest rimeligt at se kartelpartiet som en abstraktion, der beskriver en tendens snarere end en faktisk forekommende partitype?

Det er vigtigt til forståelse af, hvad Katz og Mair vil med deres nye partitype, at huske på, at de hverken taler om partiernes krise eller partiernes snarlige forsvinden. De fremhæver i stedet den tilpasning til ændrede samfundsmæssige vilkår, som de politiske partier har været i stand til at gennemføre, og som netop fremgår af, at de til stadighed har været i stand til at finde komposition for de forskellige former for tab af styrke, som de har været udsat for.

Kun hvis man ser mellemkrigstidens masseparti som partiudviklingens endemål, er der måske grund til bekymring. Sagen stiller sig utvivlsomt anderledes, hvis man kan leve med tanken om, at partityper forandres over tid, som følge af både parti-interne og parti-eksterne forhold.

Partierne på lokalt niveau

Teorien om kartelpartiet er endnu ikke så færdigudviklet, at man ikke kan pege på områder, hvor den kan diskuteres og kritiseres; heri er der intet mærkeligt. Og måske er der ikke slet tale om en ny teori, men blot en reformulering af teorien om partier som maskiner - ressourcerne fra staten kommer blot direkte som kontante tilskud og ikke, som under maskinpolitikken, indirekte, ved at man kan få aktiviteterne til at arbejde, med udsigt til belønning i form af ansættelser mm.

Et andet kritikpunkt er, at Katz og Mair er uklare med hensyn til, om det er staten, der opsluger partierne („parties become part of the state apparatus itself“, p. 14, „parties have now become semi-state agencies“, p. 16) eller om

det er partierne, som udnytter deres magt over staten („the state, which is invaded by the parties“, p. 16). Det er således uklart, hvem - om nogen - der tager initiativ til udviklingen, og som derfor har eller får fordel af udviklingen i magtforholdet mellem partier og politikere på den ene side og statsapparatet på den anden side.

For det tredje fremstår Katz' og Mairs behandling af forholdet mellem stat og civilsamfund som mere statisk, end det vel er rimeligt i den periode, hvor kartelpartiet udvikler sig.

Endelig er det for det fjerde uheldigt, at det lokale niveau er helt fraværende i teorien om kartelpartiet. Langt hovedparten af både den internationale og den danske diskussion om partiernes forhold har taget sit udgangspunkt i forholdene på nationalt plan, altså den generelle udvikling i vælgerpartiet (partiernes landsorganisation), i vælgerpartiets samspil med parlamentspartiet (folketingsgruppen) og i samspillet med den almindelige samfundsudvikling.

Dette træk ved megen partiforskning - og altså også Katz og Mair - er bemærkelsesværdigt i og med, at Duvergers sontring mellem forskellige partityper tog udgangspunkt i forskelle mellem den lokale organisering af partierne.⁴ Spørgsmålet er vel, om man overhovedet kan beskæftige sig tilfredsstillende med de politiske partiers forhold uden mere direkte og eksplicit også at inddrage de lokale organisationer. Kan man overhovedet studere den nationale/landspolitiske udvikling uden at have en forståelse af sammenhængenes betydning for og fundament på det lokale niveau?

Spørgsmålet er, om Katz og Mair - og andre, der har skrevet om politiske partier i tidens løb - i tilstrækkeligt omfang har fanget den dobbelthed, der ligger i, at partierne er til stede og interagerer på to meget forskellige niveauer - eller arenaer - nemlig det nationale og det lokale. De lokale partiorganisationer er aktører ved både nationale og lokale valg. For forståelsen af de to første modeller, elitepartiet og massepartiet, er problemet måske mindre, men udviklingen af *catch all*-partiet på nationalt plan fandt ikke nødvendigvis sin parallel på det lokale niveau.

De centrale partiorganisationers ændrede valg af valgkampstrategier og -metoder er blevet taget som „bevis“ for overgangen til *catch-all* partier, mens grundige studier af, hvad der er sket med de lokale partiorganisationer i relation til nationale valgkampe, er næsten fraværende (se dog Sundberg, 1989). Ligeledes er de lokale valgkampe, og deres eventuelle forandring som følge af ændrede partityper, et overset område. Det lokale organisationsniveau er altså siden Duverger blev overset i dobbelt forstand, idet de lokale partiorganisationers adfærd hverken er blevet studeret ved nationale eller lokale valg. Aktiviteterne uden for valgkampssituationen er om muligt endnu dårligere udforsket.

Det grundlæggende behov for at studere lokale partiorganisationer - både under og mellem såvel nationale som kommunale valg - kan ikke opfyldes inden for en kort artikels rammer. Vi har derfor valgt at fokusere på de lokale partiorganisationers aktiviteter i forbindelse med kommunale valg, fordi det

vil kunne fungere som udgangspunkt for en diskussion af relevansen af kartelparti-teorien og kartelbegrebet for forståelsen af dansk kommunalpolitik.

En anden grund til, at vi har valgt den lokale indfaldsvinkel, er Katz' og Mairs påpejning af, at kredsen af mulige regeringsdeltagere - og dermed ud-sigten til samarbejde i andre mønstre end tidligere - er vokset. Den åbne regeringsdannelse har en direkte modsvarighed i danske kommuner, hvor magistrats- og udvalgsstyret for længst har skabt en samarbejdsform og nogle samarbejdsrelationer, der i høj grad præger partiernes forhold til hinanden, og som minder om et af elementerne i Katz' og Mairs kartelparti-teori i den forstand, at den kommunale „regeringsdannelse“ og politikudformning er åben for næsten alle partier. Uanset valgudfaldet skal der være plads til alle i kommunernes stående udvalg,⁵ og selv om absolutte flertal også kan dominere her, sker det i langt mindre omfang, end man skulle forvente.

I forlængelse af den påpegede mangel på grundlæggende studier af lokale partiorganisationers adfærd ser vi dog også beskrivelsen som et mål i sig selv. Det empiriske grundlag er dels den officielle valgstatistik, dels en enquete udsendt til alle ved kommunalvalget i november 1993 opstillede partier og lister i 72 repræsentativt udvalgte kommuner (Elklit, Buch Jensen og Kjær, 1995). Undersøgelsen er i øvrigt et led i forskningsprogrammet „Det kommunale Lederskab“.

Vælgermæssige styrkeforhold

En gennemgang af de seneste 25 års kommunalvalg viser dels fremgang for de landsdækkende partier på bekostning af de lokale lister, dels en større tilslutning for Socialdemokratiet, Venstre og Det konservative Folkeparti ved kommunalvalgene end ved et samtidigt (hypotetisk) folketingsvalg.

Tilbagegangen for de lokale lister er sket i to omgange, dels omkring 1. Verdenskrig, hvor en række elementer i det kommunale valgssystem blev ændret, dels omkring Kommunalreformen i 1970, hvor en markant tilbagegang både for de lokale listers andel af de valgte kommunalpolitikere og for deres andel af de afgivne stemmer kunne iagttages, således som tabel 1 viser (Bentzon, 1981a: 11-20; 1981b: 142-147).

Tabel 1 viser også, at denne udvikling er fortsat siden, idet andelen af valgte politikere dog er faldet relativt meget mere end listernes andel af stemmerne ved kommunalvalg. Forklaringen er, at listerne især findes i Jylland, hvor mandaterne er relativt billige på grund af, at der er forholdsvis mange

Tabel 1. De lokale listers andele af valgte kommunalpolitikere og af afgivne stemmer 1966-1993. Procent

	1966	1970	1974	1978	1981	1985	1989	1993
Andel af valgte politikere	42,3	17,2	14,2	13,4	12,0	10,1	9,3	8,9
Andel af stemmer	20,3	8,9	8,4	8,7	8,7	6,9	8,3	7,9

Kilde: *Statistiske Meddelelser* og *Statistisk årbog*, diverse årgange.

Tabel 2. De landsdækkende partiers lokale styrke som andel af (anslået) national styrke ved kommunalvalgene 1970-1993. Procent

	1970	1974	1978	1981	1985	1989	1993	Gns.
Socialdemokratiet	118	131	98	111	120	120	123	117
Det radikale Venstre	65	80	116	87	80	75	84	84
Det konservative Folkeparti	107	185	114	116	85	100	118	118
CD	.	48	16	22	24	36	25	29
SF	61	78	124	71	84	85	96	86
Kristeligt Folkeparti	.	46	100	59	57	83	68	69
Venstre	100	131	209	146	150	139	93	138
Fremskridtspartiet	.	55	64	69	68	58	64	63

mandater i forhold til antallet af vælgere. I takt med de landsdækkende partiers fremmarch også i disse kommuner forsvinder så denne fordel.

Den anden af de to iagttagelser fremgår af tabel 2, hvor udvalgte partiers kommunalpolitiske styrke er sat i relation til deres landspolitiske styrke på tidspunktet for kommunalvalget, således som denne kan beregnes ud fra foreliggende meningsmålinger.⁶

En forklaring på, at de tre største blandt de fire gamle partier stort set altid klarer sig relativt ganske udmærket ved kommunalvalgene, kunne være den såkaldte borgmestereffekt, idet disse tre partier sidder på den helt overvejende del af borgmesterposterne.

Forklaringen skal dog snarere findes i organisatoriske og institutionelle forhold, idet de tre partier også er dem, der dels har de største medlemstal og de mest udbyggede organisationsapparater, dels - og netop af den grund - er til stede i de fleste kommuner, således at de er i stand til at hente stemmer i næsten samtlige landets kommuner. Herved adskiller de sig markant fra de øvrige partier.

En gennemgang af landets kommuner dokumenterer en markant forskel i opstillingshyppighed, og valget i 1993 er her repræsentativt: De tre store partier stillede op så godt som overalt, SF og Fremskridtspartiet i knapt 200 af de 275 kommuner, medens Det radikale Venstre, Kristeligt Folkeparti og Centrum-Demokraterne var på stemmesedlen i henholdsvis 157, 98 og 63 kommuner. Det betyder, at der i mange kommuner kun er fem eller seks af de traditionelle folketingspartier på stemmesedlen, og derfor er der intet mærkeligt i, at de fem sidstnævnte partier er i stemmemæssigt underskud ved kommunalvalgene: Vælgerne kan slet ikke komme til at stemme på dem i samme omfang som ved folketingsvalgene!

Udover de forklaringer, der tager udgangspunkt i partiernes organisatoriske styrke, må man også pege på den psykologiske faktor, der består i, at vælgerne ikke stemmer på disse lokalt små og halvså små partier, fordi de af institutionelle grunde har svært ved at blive repræsenteret i kommunalbestyrelserne end i Folketinget. Forklaringen er den faktiske spærregænse ved kommunalvalg, som varierer fra kommune til kommune, men som typisk er

mindst dobbelt så høj som ved folketingsvalg.⁷ Det påvirker ikke kun vælgerne - partierne skeler også til dette forhold, når de skal bestemme, om de vil stille op ved kommunalvalgene.

Der eksisterer altså mange steder et lokalt, kommunalpolitisk partisystem, som afviger fra „folketingspartisystemet“, med færre af de traditionelle partier, men måske suppleret med en eller flere lokale lister. Torben Worre har i øvrigt peget på det samme fænomen på europæisk plan, idet der ved de danske valg til Europa-parlamentet jo også eksisterer et partisystem, der afviger fra det nationale (Worre, 1987).

Forberedelser til kommunal valgkamp

Selv om meget er ændret for de politiske partier, er udvælgelsen af den politiske ledelse fortsat en af partiernes funktioner - eller opgaver (Pedersen, 1989: 266ff). Denne opgave løses blandt andet som led i forberedelsen af de kommunale valgkampe, og valgkampformen og karakteren af den politiske kommunikation er som nævnt et centralt element i den nye partimodel. Vi vil i første omgang se på udviklingen i antallet af kandidater, udvælgelseskriterierne, når kandidaterne skal findes, og udviklingen i opstillingsform.

Kandidatallet

Når man diskuterer partiernes aktuelle situation, er det ikke kun medlemstallet, der er et tilbagevendende tema. Også problemerne med at finde kandidater, der er villige til at lade sig stille op, nævnes ofte, blandt andet på baggrund af, at antallet af kandidater er blevet halveret siden 1960'erne. Og ved valget i november 1993 vakte det nogen opsigt, at et par partiforeninger lige frem annoncerede efter kandidater i den lokale presse.

Tablet 3 viser øverst, hvorledes antallet af opstillede lister har udviklet sig siden 1962, og hvor mange partier der faktisk har stillet op i de enkelte kommuner, dvs. uden hensyn til, om det enkelte parti eventuelt stillede op på flere lister i kommunens forskellige dele. De to talrækker viser nogle bemærkelsesværdige spring, som giver en god nøgle til tolkningen af udviklingen i det samlede kandidataltal. Faldet i antal opstillede lister fra 5.017 i 1966 til 2.301 i 1970 afspejler naturligvis Kommunalreformens reduktion af antallet af kommuner fra 1.107 i 1966 til 277 i 1970 og senere 275. De markante fald i antal kandidater og antal valgte er derfor også let forklarlige.

Kommunalvalget i 1974 var det første efter Jordskredsvalget i 1973, etableringen af tre nye partier og revitalisering af et par af de øvrige. Det er derfor lige efter bogen, at der i 1974 var flere opstillede partier og lokalister end i 1970, således som det også fremgår af gennemsnitstallene i tabellens nederste halvdel.

I 1974, 1978 og 1981 var opstillingstallene forholdsvis ens. I 1985 indtrådte imidlertid en markant ændring, idet der både var færre lister (2.504) og færre kandidater end i 1981. Faldet var på henholdsvis godt seks og knapt ni pct., og en tilsvarende reduktion har kunnet iagttages ved de to seneste valg. Netop fordi den faldende tendens startede på dette tidspunkt, er det op-

Tabel 3. Antal opstillede lister, partier og lokallister, kandidater, kommunalbestyrelsesmedlemmer og diverse gennemsnitstatal ved kommunalvalg 1962-1993

	1962	1966	1970	1974	1978	1981	1985	1989	1993
Antal opstillede lister i alt	5839	5017	2301	2763	2767	2668	2504	2342	2083
Antal partier og lokallister			1353	1960	1983	1966	1987	1946	1770
Antal kandidater	38609	36226	21612	24199	23281	23789	21758	19593	17688
Antal kommunalbestyrelsesmedlemmer	11414	10005	4677	4735	4759	4769	4773	4737	4704
Gns. antal opstillede lister i alt pr. kommune	4,3	4,5	8,3	10,0	10,1	9,7	9,1	8,5	7,6
Gns. antal partier og lokallister pr. kommune			4,9	7,1	7,2	7,1	7,2	7,1	6,4
Gns. antalkandidater pr. liste	7	7	9	9	9	9	9	8	8
Gns. antalkandidater pr. parti/lokalliste			16	12	12	12	11	10	10
Gns. antal kandidater pr. mandat	3,4	3,6	4,6	5,1	5,0	5,0	4,6	4,1	3,8
Gns. antal kandidater pr. kommune	28	33	78	88	87	87	79	71	64

Kilde: Statistisk Årbog og Statistiske Meddelelser, diverse årgange.

lagt at spørge, om forklaringen kan være den regelændring, der i 1985 gjorde det muligt at opstille sideordnet ved kommunalvalg. Herved er det muligt på en forholdsvis enkel måde at sikre valget af bestemte kandidater (for eksempel fra et bestemt geografisk område i kommunen) uden at skulle opstille flere lister, der så gik i listeforbund; det er oplagt, at det i sig selv kan have bidraget til faldet i antallet af opstillede lister - som netop ikke ledsages af et fald i antal opstillede partier (men naturligvis i antallet af opstillede kandidater).

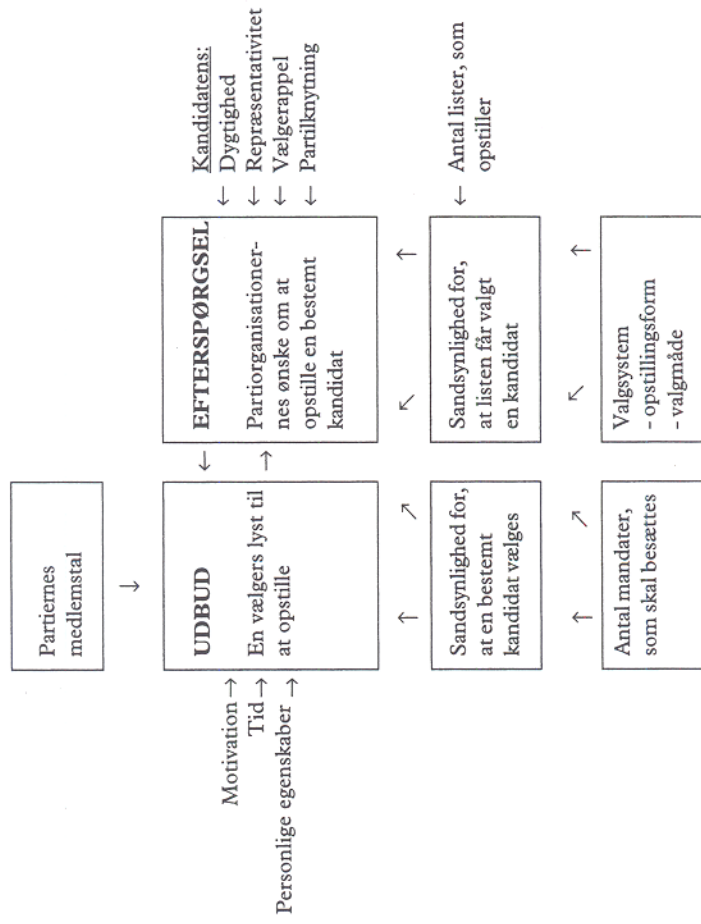
En væsentlig del af udviklingen i kandidatantallet siden 1960'erne kan altså forklares som tidsmæssigt forskudte virkninger af henholdsvis Kommunalreformen, Jordskredsvalget, væksten i antallet af partier og ændringen med hensyn til mulige opstillingsformer. Til gengæld er det svært at se nogen tæt forbindelse til faldet i medlemstal og partiernes almindelige situation, som udvikler sig langt mere kontinuert end tidsserierne i tabel 3.

Spørgsmålet om kandidatopstilling kan betragtes som en udbuds/efterspørgselsrelation, hvor partiorganisationerne efterspørger vælgere med bestemte kvalifikationer, der kan opstilles som kandidater, samtidigt med, at nogle vælgere - som tilsvarende kan karakteriseres ved bestemte typer af egenskaber - repræsenterer udbudssiden. I figur 1 har vi udbygget en ældre opstilling (Bentzon, 1981a: 43) med nogle af de faktorer, der efter vor opfattelse - og

underbygget af analysen ovenfor - især påvirker den samlede rekrutterings- og opstillingsproces.

Der er ingen tvivl om, at chancen for at blive valgt spiller en rolle for opstillings- og rekrutteringsadfærd. Med langt færre poster til besættelse end før 1970 er der færre muligheder for "gevinst", hvad der må påvirke både de potentielle kandidater og partiernes/listernes (Sundberg, 1989).

Figur 1. Faktorer, som påvirker rekrutteringsprocessen

Mere interessant i forhold til opmærksomheden omkring kandidataltallets udvikling er måske de to nederste linjer i tabel 3, som efter Kommunalreformen og Jordskredsvalget viser en kraftig stigning i det gennemsnitlige antal kandidater pr. mandat og pr. kommune. I absolutte tal faldt kandidataltallet, men målt relativt - i forhold til antallet af poster som skal besættes - steg kandidataltallet og vælgernes valgmuligheder. Netop den relative målestok er nødvendig, hvis valgmulighederne skal vurderes, med mindre man går ud fra, at antallet af poster og folkevalgte organer ingen rolle spiller for antallet af kandidater. Efter en stabil periode 1974-81 er antallet af kandidater pr. kom-

mune og pr. mandat faldet siden 1985, men i 1993 var gennemsnitstallene stadig markant over tallene fra 1960'erne: Vælgerne i gennemsnitskommunen i 1993 havde dobbelt så mange kandidater at vælge imellem som vælgerne i gennemsnitskommunen i 1966.

Før påstanden om rekrutteringsproblemer og deres negative betydning for det kommunale demokrati accepteres, må man spørge, om halveringen af kandidatallet ikke blot er udtryk for borgernes og partiernes rationelle - men blandt andet på grund af den politiske turbulens i 1970'erne lidt forsinkede - tilpasning til Kommunalreformens halvering af antallet af poster? Der er ikke meget sjov ved at stille op som nr. 13 på en liste, som alligevel kun får valgt én kandidat, og partierne har heller ikke nødvendigvis lyst til at opstille 13 (eller flere) kandidater, når de kun får valgt en? Hvis hovedforklaringen på det faldende kandidatalt reelt er rationel tilpasning til ændrede sandsynligheder for at opnå valg, skal udviklingen ikke tolkes som udtryk for det kommunal-demokratis krise, men som en naturlig følge af reduktionen i antallet af kommuner og poster.

Samspillet mellem faktorer, der må antages at påvirke udbuddet og efter-spørgslen af kandidater, er altså kompliceret; tabel 3 gør det muligt at vurdere disse forhold mere præcist end før, hvilket vel også må betyde, at jeremiaderne over det mindre antal kandidater kan dæmpes lidt? At de skulle kunne bringes til ophør, er nok for meget at håbe på.

Hvem vil man gerne have som kandidat?

Den offentlige diskussion om partier og lokalpolitik har også handlet om af-spejlingsproblematikken, altså det forhold, at forskellige grupper - kvinder, unge, den private sektor - er underrepræsenteret i kommunalbestyrelserne. Man skulle derfor forvente, at de lokale organisationer ville lægge vægt på at rette op på disse skævheder, når kandidatlisterne sættes sammen.

Imidlertid viser ovennævnte enquete til partier og lister i 72 kommuner (Elklit, Buch Jensen og Kjær, 1995), at de lokale partioorganisationer langt hyppigere (42 pct.) svarer, at det er „meget vigtigt“ at have kandidater fra alle dele af kommunen, end de svarer, at andre kriterier er „meget vigtige“.

Det samme billede tegnede sig i de case-studier, der også blev gennemført omkring kommunalvalget i 1993 (Elklit og Pedersen, 1995). Den oplagte forklaring er, at disse svar afspejler et vigtigt træk i danske kommunalpolitik, nemlig at de gamle sognekommuner 25 år efter Kommunalreformen fortsat er politiske og sociale realiteter, som især er vigtige, fordi de bidrager til at fastholde en lokal tilknytning - en lokal social og politisk identitet - som for mange fungerer som et vigtigt orienteringsredskab i en kompliceret verden.

Partierne vil gerne have kandidater fra alle de gamle sognekommuner (eller de vigtigste bydele), fordi de ved, at den lokale repræsentation er afgørende for mange vælgere. Partierne tør ikke lade være med at komme dette ønske i møde, og 73 pct. af de udspurgte lokale partioorganisationer mente da også, at de rent faktisk var i stand til at opfylde kriteriet „nogenlunde“ eller „i høj grad“.

Svarene på spørgsmålet om, hvem de lokale partioorganisationer gerne vil have som kandidater, er vanskelige at tolke, fordi repræsentationsteoretiske overvejelser blandes med rent taktiske: Partioorganisationerne vil under alle omstændigheder gerne have indvalgt flest muligt af de opstillede kandidater. Derfor er der også mange organisationer, der lægger vægt på at få opstillet kendte kandidater, som vil kunne trække stemmer - og det hensyn ligger også bag ønsket om at dække kommunens forskellige geografiske områder så nogenlunde, således at vælgere, der vil stemme på en lokal kandidat, ikke skal lede forgæves efter en sådan.

Opstillingsformer

Fra og med 1985 har sideordnet opstilling været en mulighed ved kommunalvalg, parallelt med den tidligere enerådende partilisteopstilling. I 1985 blev de to opstillingsformer brugt i ca. samme omfang, men siden har flere og flere af de lokale partioorganisationer følt, at det var den nye opstillingsform, der måtte bruges.

Der kan siges for og imod med hensyn til fordele og ulemper ved de to opstillingsformer - og det bliver der også ved de mange partimøder, hvor emnet debatteres. Realiteterne er dog, at sideordnet opstilling opleves som den naturlige opstillingsform i et moderne demokrati, hvilket kan skyldes, at det er svært at argumentere imod sideordnet opstilling, når den i højere grad end partiliste-formen giver vælgerne indflydelse på, om lokalt opstillede kandidater faktisk bliver valgt (Elklit og Pedersen, 1995: 223f; Buch Jensen, 1995: 86f). De forskellige kriterier, der spiller en rolle for partierne ved kandidat-udvælgelsen, må derfor ses i sammenhæng med valget af opstillingsform - og her byder den sideordnede opstilling sig til som det mest oplagte, hvis man vil prøve at trække vælgerne til med reelle indflydelsesmuligheder.

Tabel 4. Samlet fordeling af opstillingsform for alle landsdækkende partier og lokale lister 1985-1993. Procent

	1985	1989	1993
Sideordnet opstilling	48	61	69
Partilisteopstilling	52	39	31
I alt	100	100	100

Kilde: Beregnet på baggrund af den officielle valgstatistik for 1985 og 1989, samt på baggrund af valgboegerne fra 275 kommuner.

Argumentets gennemslagskraft fremgår af, at også SF, som traditionelt har lagt stor vægt på medlemsdemokratiet, så småt er begyndt med sideordnet opstilling også på dette niveau: Ved kommunalvalget i 1993 benyttede 15 pct. af SF-listerne sideordnet opstilling.

Valgkampmetoder

De lokale valgkampe adskiller sig især fra nationale valgkampe (såvel ved folketingsvalg som ved Europa-parlamentsvalg) derved, at der ikke er geografisk overlappning mellem de områder, valgene omfatter, og de områder, medierne dækker. Der mangler ved de lokale valg en parallel til de landsdækkende trykte og æterbårne medier, bortset fra i de større bykommuner med en regionalavis, der som regel også dækker hjembyen indgående. Forklaringen er naturligvis den kraftigt ændrede mediestruktur.

Imidlertid udsendes næsten overalt distriktsblade - dvs. lokale reklame- og ugeaviser - og med mere end 300 af slagsen har Danmark formentlig en af Europas bedste dækninger med sådanne blade (Andersen, 1995: 48-51). For partioorganisationerne er det imidlertid et problem, at ugeaviserne ofte er næsten helt uden redaktionelt stof, og derfor kun kan bruges til læserbreve og betalte valgannoncer.

Hvad gør de lokale partioorganisationer i et mediefattigt miljø, når vælgerne ved et kommunalvalg skal kontaktes og påvirkes til at stemme på parti? Case-studier både i 1989 og 1993 har vist, at husstandsomdeling af pjecer og deltagelse i lokale vælgermøder fortsat er de dominerende måder at føre kommunalvalgkamp på, selv om andre metoder - især annoncer i relevante distriktsblade - også bruges (Elklit, 1991: 229ff; Elklit og Pedersen (red.), 1995). Desuden viser enqueteen fra 1993, at der kun er tre andre valgkampaktiviteter, som mere end halvdelen af de lokale partioorganisationer praktiserede, nemlig plakatoafhængning, uddeling af valgmateriale på gader og stræder og deltagelse i lokalradioernes spørge- og debatprogrammer. Lokaleradioerne er ved at vinde fodfæste som en ny kommunikationskanal i kommunale valgkampe, medens lokal-TV fortsat spiller en meget beskedent rolle, blandt andet på grund af den begrænsede udbredelse. Husstandsbesøg blev kun brugt af ti pct. af partioorganisationerne (Elklit, Buch Jensen og Kjær, 1995: Spm. 39).

Den typiske lokale organisation har forskellige pile i koggeret og praktiserer fem-seks forskellige valgkampmetoder. Der ses i øvrigt et klart mønster, idet de tre store partier, Socialdemokratiet, Venstre og Det konservative Folkeparti, anvender flere metoder end de øvrige partier, hvilket naturligvis hænger snævert sammen deres større valgbudgetter og flere aktivister.

Gennemsnitsbeløbet for de lokale organisationers valgkampbudgetter er 23.000 kr., selv om der også her er store variationer. Gennemsnittene for Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti er henholdsvis 60.000 kr. og 40.000 kr, medens Venstre ligger på ca. 30.000 kr., og SF ligger under gennemsnittet med 20.000 kr. Alle andre bruger mindre end 10.000 kr. i gennemsnit. Også mellem den gennemsnitlige størrelse på valgbudgetter og stemmetallene er der altså god overensstemmelse.

Manglende økonomiske ressourcer kan i et vist omfang kompenseres med frivillige hjælpere og aktivister, også selv om det efter mange lokale organisationsfolks vurdering er blevet sværere at få medlemmerne til at give en hånd med. Svarene fra enqueteen viser - naturligvis - at det er de største partier, der

har flest i gang. Socialdemokratiet og Venstre har med gennemsnitlig 51 og 31 aktivister dobbelt så mange - eller tre gange så mange - aktivister som de øvrige partier. Færrest har CD og Fremskridtspartiet, som i gennemsnit kun har en håndfuld aktivister i hver kommune.

De store partiers forholdsmæssigt store succes ved kommunalvalg (se tabel 2) ovenfor blev forklaret med deres organisatoriske styrke, som sætter dem i stand til at opstille over hele landet, i modsætning til de organisatorisk svagere partier. Ovenstående har vist, at den organisatoriske styrke direkte kan aflæses i antal aktivister og økonomiske ressourcer, og at dette igen kan aflæses i antallet af anvendte valgkampmetoder. Ser man på partiernes samlede resultat, er der således en klar sammenhæng mellem deres organisatoriske styrke, deres valgkampindsats og deres valgresultat. Med et engelsk udtryk er konklusionen: *Parties matter!* Om denne sammenhæng så også holder i den enkelte kommune og for den enkelte lokale organisation, er et mere kompliceret spørgsmål, som ikke skal forfølges her (se Buch Jensen, 1996, under udarbejdelse).

Kartepartiet og dansk kommunalpolitik

Ovenstående rids over kommunale valgkampe har en række implikationer for teorien om kartepartier. Først og fremmest viser gennemgangen, at de anvendte valgkampmetoder er forholdsvis gammeldags. Partierne anvender de samme valgkampmetoder, som har været anvendt siden sidste århundrede: Vælgermøder, pjecer, plakater og annoncer i lokale dag- og ugeblade. I teorien om kartepartier anvender partierne især de samme valgkampmetoder som *catch all*-partiet: Centralt styrede og professionelt udformede kampagner med hovedvægten på fjernsynet. Forandringerne i partityper - i hvert fald, som det har set ud på nationalt niveau - er mere eller mindre gået ubemærket hen over det lokale niveau, i hvert fald når man ser på, hvorledes der føres lokalvalgkamp.

En undersøgelse af de lokale elementer i folketingsvalgkampene ville uden tvivl nå samme resultat, nemlig at de lokale valgkampmetoder ikke har ændret sig meget de seneste 50 år. En indvending mod denne konklusion kunne være, at ændringen ikke nødvendigvis ligger i det kvalitative (nye metoder), men i det kvantitative (færre lokale aktiviteter i takt med de landsdækkende mediekampagners udbredelse). Denne tese kan ikke testes, da der ikke findes ældre undersøgelser af lokale valgkampe, men umiddelbart virker det ikke sandsynligt, at der skulle have været flere valgkampaktiviteter i de gamle sognekommuner, som ofte var præget af konsensus, og hvor interessen for at blive valgt samme tider var beskedent.⁸ Hvis man alene ser på valgkampene, virker karteparti-teorien altså ikke særlig anvendelig på danske lokale forhold.

Andre dele af teorien er selve kartelbegrebet giver derimod god mening, især dersom betoningen lægges lidt anderledes end hos Katz og Mair, som især lægger vægt på partiernes resourcebehov, når årsagerne til karteldannelsen søges: De faldende medlemstal, kombineret med stadigt mere kapitalintensive kampagner, gør det nødvendigt at søge økonomiske ressourcer hos staten.

Hvis der derimod lægges mere vægt på konsensusbestræbelsen - et forhold, som spiller en mindre rolle hos Katz og Mair, - er der ingen tvivl om, at vi nærmer os et helt centralt element, ikke bare i forhold til dansk kommunalpolitik, men også i forhold til at identificere nye træk i de politiske partiers udvikling. Konkurrencen mellem partierne drejer sig mere og mere om effektiv *management* af den forholdsvis brede enighed, dvs. den står i modsætning til tidligere tiders mere ideologiske konkurrence, som drejede sig om den grundlæggende retning for den politiske udvikling.

Kartel-modellen er altså umiddelbart ikke helt uproblematisk at anvende i en analyse af dansk kommunalpolitik og danske lokale partiorganisationer. Derimod giver kartel-begrebet en endda meget udmærket beskrivelse af centrale træk i danske lokale partiorganisationer, således som de gennem mange år har ført kommunalpolitik med og mod hinanden. Vi tænker her især på den konsensusbestræbelse, der er så central i dansk kommunalpolitik, og som længe har været et gennemgående kernepunkt. Udbredelsen af normen om konsensus dokumenteres blandt andet af en survey med samtlige kandidater i de 72 udvalgte kommuner, hvor ca. 80 pct. tilslutter sig det synspunkt, at en kommunalpolitiker altid skal være villig til at på på kompromis.

I relation til lokale valgkampe forklarer konsensusbestræbelsen og den deraf følgende karteludvikling også den ofte forholdsvis begrænsede valgkampindsats og den fordragelige tone. Alle vil jo alligevel skulle være med til at træffe beslutninger efter valget, når kartellets ledere mødes, formelt eller uformelt (Elklit og Pedersen, 1995: 228f).

Betones konsensusbestræbelsen som årsag til karteldannelsen, opnås tre klare fordele. For det første kan kartelbegrebet også anvendes på kommunalpolitik, ikke blot på national politik, og det mener vi er vigtigt. For det andet bliver det muligt at se forskellen på det nationale niveau, hvor kartellet først er udviklet i takt med udbredelsen af den generelle opbakning bag velfærdssamfundet, og det kommunale niveau, hvor kartellerne på en anderledes indgroet måde længe har været normaltilstanden. For det tredje bliver det tydeligt, at det centrale ved kartelbegrebet i langt højere grad er relationerne mellem aktørerne end karakteristika ved de enkelte aktører. Det nye er ikke så meget forandringer i det enkelte politiske parti som forandringer i relationerne mellem partierne.

Katz og Mair har på en hensigtsmæssig måde sat begreb på et fænomen, der måske i mindre grad repræsenterer en ny partiform med hensyn til organisation, målsætning osv., end den karakteriserer partierne forhold til hinanden: Konsensusopfattelsen og delingen af magten. Partierne har en magtdelingsforståelse, en samarbejds- og kartelforståelse, der netop afspejler de faktiske vilkår for kommunalbestyrelsernes arbejde: Konkrete problemer, lokal kendskab og udvalgsstyret med den indbyggede spredning af magten, som alle er underkastet, og som længe har karakteriseret dansk lokalpolitik.

Også i relation til det nationale niveau kan der argumenteres for, at det er konsensusen, som er den vigtigste forudsætning for udviklingen af eventuelle politiske karteller, og at den offentlige finansiering mere er en følge af denne

konsensus end en selvstændig årsag til karteldannelsen. I hvert fald blev den offentlige partistøtte i Danmark netop indført, da konsensusen vendte tilbage efter de turbulente 1970'ere (Wittrup, 1994: 52). Dette skal dog ikke tages som bevis for, at der findes eller er en karteldannelse på vej på det nationale niveau i Danmark - men nok som en indikator på, at fænomenet under alle omstændigheder er værd at undersøge og diskutere nærmere, hvis man vil analysere og forstå de politiske partiers udvikling i de kommende år.

Konklusion

Katz' og Mairs kartelparti-model er en spændende udfordring til partiforskningen, fordi den sætter fokus på videreudviklingen af de klassiske partimodeller i en tid, hvor både partiernes omgivelser og partiernes organisationsformer er under forandring.

Centralt i argumentationen for udviklingen af den nye partimodel står partiernes invasion af staten, partiernes behov for økonomiske ressourcer på grund af både medie- og medlemsudviklingen og partiernes behov for at mindske usikkerheden i det politiske liv. Det er vigtigt at understrege, at det måske nok så meget er partiernes samspilsrelationer som selve organisationsformerne, der er kernen i kartelparti-modellen.

I Danmark er det oplagt at diskutere kartelparti-modellens kvaliteter ved at inddrage det lokale niveau, fordi forholdet mellem partierne på kommunalt niveau har en række karakteristika, der svarer til, hvad man måtte forvente i en situation, hvor kartelpartiet er den dominerende partiform.

Udviklingen med hensyn til valgkampe og politiske kommunikationsformer er væsentlige forudsætninger for kartelparti-modellen, og vi har derfor taget udgangspunkt i materiale om kommunalvalget i november 1993. Selv om forholdet mellem partierne i mange kommuner svarer godt til, hvad man skulle forvente af kartelpartier, er konklusionen, at det ikke skyldes ændrede kampagneformer og kommunikationsforhold på lokalt niveau, men snarere, at sådan har det „altid“ været.

Det rejser det grundlæggende spørgsmål, om Katz og Mair er kommet til at forveksle årsag og virkning. Burde udgangspunktet for deres overvejelser i virkeligheden være de traditionelt gode relationer mellem partierne - specielt på lokalt niveau - som i højere grad burde ses som en af årsagerne til vanskelighederne med at mobilisere til deltagelse i partiernes arbejde, og som dermed også bidrager til de finansielle problemer, som så har måttet løses via statskassen, snarere end den anden vej rundt?

Det er der fortsat behov for at diskutere, og der er ingen tvivl om, at Katz' og Mairs artikel på den måde vil være en vigtig udfordring for de kommende års partiforskning. Uanset hvorledes selve kartelparti-modellen kommer ud af denne diskussion, er der ingen tvivl om, at kartelbegrebet vil vise sig vigtigt til forklaring af det lave konkurrence- og konfliktniveau, som især kan identificeres i mange lokalpolitiske sammenhænge, men som måske (?) også er under udvikling på det nationale niveau i en række nordeuropæiske lande, herunder også i Danmark.

Noter

1. Vi går ikke ind i diskussionen om partiernes eventuelle krise, fordi der allerede foreligger en række danske bidrag til denne diskussion, som belyser forskellige sider af fænomenet (for eksempel Buksti, 1989; Pedersen, 1989; Elklit, 1991; Tøgeby, 1992; Bille, 1994; Buch Jensen, 1993). Hertil kommer to specialbibliografier (Elklit, Jensen og Prehn, 1993; Bredsdorff og Søndergård, 1995).
2. Katz og Mair bruger det engelske begreb *broker*.
3. For eksempel i form af opstillingsregler, spærreregler, adgangsregler til TV-udsendelser og parti-støtteregler.
4. Den nationale fokusering i både teoretiske og empiriske studier af partier er også paradoksal i og med, at der i litteraturen om partiernes aktuelle - og formodede fremtidige - situation ofte søges sagt et trøstens ord ved at pege på muligheden for at styrke partierne på lokalt plan, hvor medlemmernes interesse i et aktivt engagement formodes at være størst.
5. I hvert fald så vidt muligt. Reduktionen i udvalgsantal i nogle kommuner har på det seneste medført, at ikke alle kommunalbestyrelsesmedlemmer på forhånd kan være sikre på en udvalgsplads.
6. Valgresultatet ved kommunalvalgene er korrigeret for de lokale listers stemmer, idet disse er udeladt ved procenteringen. Opslutningen ved det hypotetiske folketingsvalg er beregnet som gennemsnit af meningsmålinger fra Gallup, Vilstrup, Observa og AIM omkring tidspunktet for kommunalvalg. Udgangspunktet er tal fra Risbjerg Thomsen (1993: tabel 3), med enkelte korrektioner. Se også Risbjerg Thomsen, 1995.
7. Hvis læseren får associationer til Duvergers psykologiske og mekaniske faktorer, er det lykkedes os at trykke på de rigtige knapper. Pladsen tillader desværre ikke, at dette tema forfølges yderligere her.
8. Pligten til at modtage hvervet som kommunalpolitiker skyldes ikke tilfældigheder, men derimod, at mange af "sognets bedste mænd" ikke altid havde lyst til at modtage valg, fordi det reelt kunne føre forskellige forpligtelser med sig - ikke mindst i relation til de sociale opgaver.

Litteratur

- Andersen, Ole E. (1995). *Medieudbud og medieforbrug i Danmark 1983-1994*, Rapport udarbejdet for Statsministeriets Medieudvalg, København: Statsministeriet.
- Bentzon, Karl-Henrik (1981a). *Kommunalpolitikkerne*, København: Samfundsvidenskabeligt Forlag.
- Bentzon, Karl-Henrik (1981b). "De politiske partier og de kommunale valg", *Økonomi og Politik*, 55. årg., nr. 2, pp. 141-158.
- Bille, Lars (1994). "Denmark: The Decline of the Membership Party?", pp. 134-157 i Richard S. Katz og Peter Mair (eds.), *How Parties Organize. Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*, London: SAGE.
- Bredsdorff, Nils og Peter Søndergård (1995). *Partiernes magt og magt i partierne - en oversigt over forntningen*, Roskilde: Roskilde Universitetsbibliotek.
- Buch Jensen, Roger (1993). *Partiernes krise? - demokratis krise? En undersøgelse af de politiske parti-ers medlemstilhøegang. Arsager, konsekvenser og løsninger, samt partiernes egen opfattelse af ud-vehlingen*, upubliceret speciale, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Buch Jensen, Roger (1995). "Rødding: 'Man skal ikke synliggøre det, som allerede er synligt'", pp. 81-104 i Jørgen Elklit og Mogens N. Pedersen (eds.), *Kampen om kommunen. Ni fortællinger om kommunalvalget i 1993*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Buch Jensen, Roger (i trykken). "Local Party Organizations in Denmark: Crisis or Adaptation?", i Hans Geser (ed.), *Local Parties in Political and Organizational Perspectives*, Boulder, Co.: Westview Press.
- Buch Jensen, Roger (1996). *Lokale partiorganisationer i Danmark* (arbejdsitel), Odense Universitet (under udarbejdelse).
- Buksti, Jacob A. (1989). "Partiapparaternes rolle og udvikling", *Politica*, 21. årg., nr. 3, pp. 279-287.
- Elklit, Jørgen (1991). "Faldet i medlemstal i danske politiske partier. Nogle mulige årsager", *Politica*, 23. årg., nr. 1, pp. 60-83.
- Elklit, Jørgen (1995). "Randers: Stadig den samme gamle sang?", pp. 15-35 i Jørgen Elklit og Mogens N. Pedersen (eds.), *Kampen om kommunen. Ni fortællinger om kommunalvalget i 1993*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Elklit, Jørgen, Roger Buch Jensen & Ulrik Kjør (1995). *Svarfordelinger fra Undersøgelse af lokale valg-kampe (Partiforeningensquete D)*, Kommunalpolitiske studier nr. 6/1995, Odense: Institut for Erhvervs-ret og Politologi.
- Elklit, Jørgen, Gorm Willemoes Jensen og Karen Prehn (1993). *Danske politiske partier 1970-92. En bibliografi*, Århus: Institut for Statskundskab.
- Elklit, Jørgen og Mogens N. Pedersen (red.) (1995). *Kampen om kommunen. Ni fortællinger om kommunalvalget i 1993*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Elklit, Jørgen og Mogens N. Pedersen (1995). "Kommunalvalget 16. november 1995: Hvad er konklusionen?", pp. 214-238 i *ibid.* (eds.), *Kampen om kommunen. Ni fortællinger om kommunalvalget i 1993*, Odense: Odense Universitetsforlag.

- Katz, Richard S. og Peter Mair (1995). "Changing Models of Party Organization and Party Democracy", *Party Politics*, Vol. 1, No. 1, pp. 5-28.
- Kirchheimer, Otto (1966). "The Transformation of the Western European Party System", pp. 177-200 i Joseph LaPalombara og Myron Weiner (eds.), *Political Parties and political Development*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Panabianco, Angelo (1988). *Political parties: organization and power*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pedersen, Mogens N. (1989). "En kortfattet oversigt over det danske partisystems udvikling", *Politica*, 21. årg., nr. 3, pp. 265-278.
- Pedersen, Mogens N. og Lars Bille (1991). "Public Financing and Public Control of Political Parties in Denmark", pp. 147-172 i Matti Wiberg (ed.), *The Public Purse and Political Parties. Public Financing of Political Parties in Nordic Countries*, Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Risbjerg Thomsen, Søren (1993). *Valgvoinden igen*, paper til arbejdsgruppen om lokalvalg, Nordisk Statskundskabskongres, Oslo, august 1993. Århus: Institut for Statskundskab.
- Risbjerg Thomsen, Søren (1995). "Politiske meningsmålinger", *Politica*, 27. årg., nr. 1, pp. 71-90.
- Sundberg, Jan (1989). *Lokale partiorganisationer i kommunale og nationale valg. Förändringar i orga-nisatorisk styrka och medlemsaktivitet i politiska lokalföreningar i Finland åren 1945-1987*, Helsing-fors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Tøgeby, Lise (1992). "The Nature of Declining Party Membership in Denmark. Causes and Consequences", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 15, pp. 1-19.
- Ware, Alan (1987). *Citizens, Parties and the State. A Reappraisal*, London: Polity Press.
- Wittrup, Jesper (1994). "Konflikt og konsensus i det danske Folketing 1982-92", *Politica*, 26. årg., nr. 1, pp. 46-56.
- Worre, Torben (1987). "The Danish Euro-party system", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 10, No. 1, pp. 79-95.